

سنجش نقش خاطره جمعی در فرآیند احیای خانه‌ها و بافت قدیمی ساغریسازان رشت*

محمود عنانهاد^۱ - حمزه غلامعلی‌زاده^{۲*} - فرزانه اسدی ملک‌جهان^۳

۱. دکتری معماری، دانشکده تحصیلات تکمیلی و مجتمع فنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران.
۲. استادیار معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استادیار معماری، دانشکده تحصیلات تکمیلی و مجتمع فنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۲/۲۳ تاریخ اصلاحات: ۹۶/۰۵/۲۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۶/۰۸/۱۳ تاریخ انتشار: ۹۸/۰۶/۳۰

چکیده

بافت‌های قدیمی با ارزش شهر رشت از جمله محله قدیمی ساغریسازان به‌مثابه بستر وقوع رویدادها، یادآور خاطرات فردی و جمعی شهروندان بوده و نقش مهمی را در خوشایندی و معنادار نمودن محیط شهری ایفا می‌نماید. ایفاء نقش موردنظر مستلزم وجود کدهای قابل شناسایی در بافت‌های قدیمی است که گذر زمان موجب فرسایش آن‌ها شده است. این پژوهش به بررسی خاطره جمعی ساکنین در احیای خانه‌ها و بناهای قدیمی با ارزش ساغریسازان می‌پردازد. پس از پرداختن به نظریه‌های موجود در زمینه خاطره جمعی و مطالعه موردی با رویکرد تحلیلی به آزمون فرضیه پرداخته شده است. پرسش این تحقیق حول این محور قرار دارد که آیا می‌توان از خاطرات جمعی شهروندان در جهت احیای خانه‌ها و بافت‌های قدیمی با ارزش معماری، بهره گرفت؟ همچنین محوریت این تحقیق برگرفته از این فرض است که به‌نظر می‌رسد استمرار و حفظ هویت کلیت بافت ساغریسازان به خاطره جمعی و حس تعلق شهروندان در بافت مورد نظر وابسته است. هدف از این تحقیق یافتن پیشنهادات عملی برای افزایش کیفیت در بافت‌های قدیمی با ارزش بوده؛ و از آنجایی که تبیین کیفی عوامل و محورهای محیطی جهت حصول به پیشنهادات اجرایی است، لذا روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و کسب اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای صورت پذیرفته است. برای بررسی خانه‌ها و بناهای بومی مورد مطالعه، پرسشنامه سنجش شاخص‌ها تهیه و تنظیم و در بین ۴۷ نفر از ساکنین این بافت قدیمی توزیع شد و اطلاعات جمع‌آوری شده با نرم‌افزار SPSS^۱ تحلیل شدند. نتایج نشان می‌دهند که به‌دلیل توجه مدیریت شهری به ساخت و سازهای جدید، بافت قدیمی رها شده و بسیاری از خاطرات در این محله رنگ باخته است، نقش خاطره جمعی در احیای بافت‌های قدیمی با ارزش می‌تواند با به‌کارگیری مشارکت شهروندان و دریافت نقشه‌های شناختی آن‌ها نسبت به مکان، حفاظت از آیین‌ها و برگزاری نمایش‌های آیینی خاطره‌انگیز در مکان‌های مذهبی و حفظ عناصر بومی قدیمی با ارزش و به‌کارگیری آن در ساخت و سازهای جدید و مورد مطالبه روز شهروندان صورت پذیرد.

واژگان کلیدی: خاطره جمعی، حس مکان، حس تعلق، بافت‌های قدیمی، ساغریسازان، رشت.

* این مقاله برگرفته از بخشی از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «بازشناسی الگوهای معماری بافت قدیمی با ارزش به‌منظور حفظ هویت در نوسازی واحدهای مسکونی؛ نمونه‌موردی: محله قدیمی ساغریسازان رشت» با راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت می‌باشد.

** E-mail: H.Gholamalizadeh@yahoo.com

۱. مقدمه

فعالیت‌های میدانی صورت پذیرفته است. براساس این روش تحقیق، تجزیه و تحلیل صورت گرفته براساس جداول، نمودارها و نوشتارها صورت گرفته است. البته در بخش‌هایی از این تحقیق، باتوجه به نیازهای تحلیلی از مقایسه رویکردهای کمی و کیفی نیز استفاده شده و تحلیل داده‌های این پژوهش توسط نرم‌افزار SPSS صورت پذیرفته است. انتخاب مناسب آزمون آماری در SPSS دارای اهمیت بالایی می‌باشد؛ از این رو، در این پژوهش، حجم زیادی از داده‌های آماری به‌عنوان نمونه، گردآوری شده که از طریق آن‌ها می‌توان به سؤالات و فرضیه‌های تحقیق پاسخ داد. در این پژوهش نوع آزمون مورد استفاده در SPSS باتوجه به بازه زمانی ۱۸ ماهه از طریق استنباط آماری و محاسبه برآوردهایی از پارامترهای جامعه است (مثل میانگین یا واریانس جامعه از طریق آماره‌های نمونه مانند: میانگین یا واریانس نمونه). به‌عبارت دیگر شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش به طور مشخص عقل و استدلال بوده است. با این بیان که از طریق استدلال استقرایی، شبیه‌سازی و مدل‌سازی که جملگی به کمک تفکر، تعقل و منطق صورت می‌گیرد، داده گردآوری، ارزیابی و تحلیل شده‌اند. در این تحقیق که اساس آن توصیفی-تحلیلی است، ضمن ارائه اطلاعات موجود به تبیین دلایل چگونگی مسأله و ابعاد آن پرداخته شده است. زمانی که اطلاعاتی در مورد واریانس جامعه و یا احتمال موفقیت یا عدم موفقیت متغیر وجود نداشته باشد، نمی‌توان از فرمول‌های آماری برای برآورد حجم نمونه استفاده کرد؛ در نتیجه باید از جدول مورگان استفاده شود. این جدول حداکثر تعداد نمونه را می‌دهد (S: حجم نمونه و N: حجم جامعه می‌باشد). در انتخاب نمونه‌ها با توجه به در نظر گرفتن جدول مورگان و باتوجه به محدوده جمعیت بافت محله، حجم جامعه (N) شامل تعداد خانه‌های قدیمی می‌باشد که بالای ۵۰ سال قدمت دارند و در حال حاضر افرادی که در خانه‌های قدیمی محله ساغریسازان زندگی می‌کنند ۵۵ خانوار شناسایی شده (در گزینش جامعه آماری تلاش شد به تمامی اقشار استفاده‌کننده از خانه‌های بومی و قدیمی با ارزش واقع در محله ساغریسازان، شامل خانه‌هایی که ساکنین آن در حال حاضر سکونت دارند و خانه‌های تغییر کاربری و بازسازی شده، توجه شود) و حجم نمونه (S) با توجه به تعداد جامعه نمونه بر طبق جدول مورگان ۴۷ خانوار در بافت قدیمی و با ارزش ساغریسازان انتخاب شده است.

۳. پیشینه تحقیق

مطالعه سیستماتیک در مورد کیفیت محیط سکونتی تقریباً جدید است و به‌طور کلی منحصر به نیمه دوم قرن بیستم می‌شود. کرب و زاوادسکی^۳ مطالعات انجام شده در این زمینه را به دو دسته تقسیم نموده‌اند؛ الف. بعضی از مطالعات اولیه به‌طور جنبی به موضوع کیفیت محیط مرتبط‌اند. ویژگی

بافت‌های قدیمی شهرها یادآور خاطراتی هستند که در ذهن شهروندان و باتوجه به وقایع به اتفاقات پیوسته جایگاه ماندگاری دارند. بی‌تردید خاطرات فردی و جمعی تأثیر مهمی در احراز هویت افراد به‌ویژه ایجاد حس وابستگی «تعلق» به مکانی که خاطرات در آن شکل گرفته‌اند دارند. از این رو، مکان‌هایی که فاقد معنا و تجربه فرافردی هستند موجب شده که امروزه، خاطرات مشترک شهروندان در بافت قدیمی مورد بی‌توجهی قرار گیرد و این‌گونه مکان‌های خاطره‌انگیز دچار دگرگونی شوند. از این رو، ایجاد محل‌ها و سکونتگاه‌های غنی‌تر مورد نیاز است، و باید از محل‌های موجود نیز به‌طور مؤثرتری استفاده شود و نقش مکان‌ها در زندگی امروز انسان‌ها بهبود یابد. بی‌توجهی به باززنده‌سازی خاطره جمعی^۲ در راستای حس تعلق شهروندان نسبت به بافت‌های معماری قدیمی عواقب غیربرگشتی از جمله بحران هویت در معماری و شهرسازی را در پی خواهد داشت و عدم توجه به این مسأله مهم می‌باشد. در شکل‌گیری و به یادآوردن خاطرات فردی و جمعی عوامل مختلفی دخالت دارند. در این رابطه، اساس خاطره مربوط به انجام رفتارهای فردی و جمعی است که احساسات فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. رفتارهای مورد نظر در مکانی خاص به وقوع و پس از ثبت در حافظه درازمدت تبدیل به خاطره می‌شود. در این ارتباط، مکان و ویژگی‌های مربوط به آن نقش اساسی ایفاء می‌کنند. از آنجایی که به یادآوردن محتویات حافظه درازمدت از طریق تداعی صورت می‌گیرد، لذا تصور می‌شود که تجربه ویژگی‌هایی از مکان، که در آن وقوع رفتارهای مربوط به خاطرات فردی و جمعی شهروندان صورت پذیرفته است، می‌تواند موجبات تداعی خاطرات را فراهم آورد. در واقع ضرورت پژوهش پیش رو را می‌توان ناظر بر موارد به شرح ذیل دانست:

الف. اهمیت حفظ مکان‌های خاطره‌انگیز به منظور حفظ ارزش‌های هویتی و بهتر شناساندن جوهره فرهنگ و هویت معماری و شهرسازی.

ب. یافتن راه‌کارهای عملی برای افزایش کیفیت در بافت‌های قدیمی با ارزش به‌منظور افزایش حس تعلق نسبت به فضاهای مورد نظر.

در اینجا این پرسش مطرح می‌شود که، آیا می‌توان از خاطرات جمعی شهروندان در جهت احیای خانه‌ها و بافت‌های قدیمی با ارزش معماری، بهره‌مند شد؟ نقش خاطرات جمعی و حس تعلق شهروندان در استمرار و حفظ هویت بافت مورد نظر کدام است؟

۲. روش تحقیق

باتوجه به ماهیت و گستردگی موضوع در مراحل مختلف تحقیق، رویکرد حاکم بر روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است و کسب اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و نیز

زندگی ابراز می‌کنند. می‌توان این تمایل را نیاز به هویت و تعلق به جایی یا به عبارت دیگر نیاز به استقرار در مکان ببینیم (Lawson, 2012, p. 19). فضاهایی که گروه کثیری از افراد را در خود جای می‌دهند، محل بروز رفتارهایی هستند که تا حد بسیار زیادی پیش‌بینی پذیرند؛ چرا که آنچه در این فضاها اهمیت دارد، رفتار تک‌تک افراد نیست، بلکه مهم آن است که افراد گردآمده، به‌عنوان یک کل، چه رفتاری دارند. در صورتی که نیازهای فیزیولوژیکی و ایمنی ما به قدر کافی ارضاء شده باشند، به نیازهای تعلق‌پذیری و محبت توجه می‌کنیم. ارضاء نیاز به تعلق در جوامعی که به‌طور فزاینده‌ای تغییر می‌کنند، دشوارتر است، شمار کمی از ما در محله‌ای زندگی می‌کنیم که در آن بزرگ شده‌ایم و دوستان دوران مدرسه خود را حفظ کرده‌ایم؛ از این‌رو امکان ریشه دواندن و پرورش دادن احساس تعلق‌پذیری برای ما وجود ندارد. خیلی از افراد سعی می‌کنند نیاز به تعلق را به صورت‌های دیگر ارضاء کنند، نظیر این که به کلیسا و یا مکان‌های تاریخی بروند (Schultz & Schultz, 2014, p. 397).

بی‌تردید احراز هویت در ارتباط با مکان که درکی از هستی و وجود آن با فرد دارد، اگر شناخته نشود میسر نیست. براساس «مدل کانتر» مکان بخشی از فضای ساخته شده یا فضای طبیعی است که نتیجه روابط متقابل سه عامل: الف. رفتار انسانی، ب. معانی و مفاهیم، ج. مشخصات کالبدی و متمایز بودن، ثابت و پایدار ماندن (تداوم داشتن) و به جمع تعلق داشتن است. تعلق به مکان سطح بالاتری از حس مکان است که به‌منظور بهره‌مندی و تداوم حضور انسان در مکان نقش تعیین‌کننده‌ای می‌یابد. این حس پیوند فرد با مکان منجر شده و در آن انسان خود را جزئی از مکان می‌داند (Sarmast & Motevaseli, 2010, p. 137).

در مراتب حس مکان «شامای^۱» سه مرحله اصلی شامل تعلق به مکان، دلبستگی به مکان و تعهد به مکان را در نظر می‌گیرد که شامل هفت سطح می‌شود. این سطوح کاربرد حس مکان^۲ از سطح بی‌تفاوتی تا حس فداکاری نسبت به مکان را دربر می‌گیرد که شامل مراحل زیر است:

۱. بی‌تفاوتی نسبت به مکان: در سنجش حس مکان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۲. آگاهی از قرارگیری در یک مکان: فرد می‌داند که در یک مکان متمایز با توجه به نمادهایی که در آن مکان تشخیص می‌دهد زندگی می‌کند ولی هیچ احساسی به مکان که او را وابسته کند وجود ندارد.

۳. تعلق به مکان: در این سطح علاوه بر این که فرد نام نمادهای مکان را می‌داند، با مکان احساس بودن و محترم بودن نسبت به اتفاقات رخ داده در مکان را دارد.

۴. دلبستگی به مکان: در این سطح فرد احساس عاطفی عمیق با مکان برقرار می‌کند و مکان برای او معنا داشته و محور فردیت است. همچنین تجربه‌های جمعی و هویت فرد در ترکیب با معانی و نمادها به مکان شخصیت می‌دهد.

و قدمت بیشتر این مطالعات به بررسی رابطه متقابل فرد با محیط بلافصل خود و اثرات مجاورت فیزیکی واحدهای مسکونی بر رفتار اجتماعی افراد ارتباط دارد. ب. بعضی دیگر از تحقیقات انجام شده در زمینه کیفیت محیط، بر روی خصوصیات افراد ساکن در یک محله به‌عنوان همسایه متمرکز شده است (Carp & Zawadski, 1976, p. 240). در بعضی از این مطالعات مشخص شده که خصوصیات افراد ساکن در محله خیلی مهم‌تر از شاخص‌های فیزیکی محله‌ها در تعیین میزان رضایت ساکنان است. به‌طور کلی تحقیقات در زمینه کیفیت محیط شهری در ابتدا از کیفیت مسکن و میزان رضایت از محیط بلافصل سکونتی شروع شده و به تدریج به حوزه‌های وسیع‌تر در سطح محله‌ها، اجتماعات محلی، شهر، منطقه و کشور کشیده شده است. بنابراین اهمیت بازسازی، خود را در باززنده‌سازی کالبدی‌های معماری به‌منظور بازگرداندن زندگی دوباره به جوامع و اقتصاد شهری و همچنین بهبود بخشیدن به اراضی قدیمی و فعالیت‌های ناکارآمد جاری در آن و ایجاد فرصت‌های نوین و محیط‌زیست بهتر برای نسل‌های بعدی مطرح نمود. خاطره را برای اولین بار موريس هالباوکس^۳، جامعه‌شناس فرانسوی، در کتاب «چارچوب‌های اجتماعی خاطره»، مطرح کرد (Wilson, 2005, p. 9). توجه به حفاظت از تجارب معنوی و اجتماعی، آداب و رسوم و دانش بومی در بیانیه شیان^۴ (۲۰۰۵) ترسیم شده است. توجه ویژه به مفهوم روح مکان در این دوره با اختصاص یافتن بیانیه کبک (۲۰۰۸) به این موضوع دیده می‌شود. این بیانیه اجزاء کالبدی، معنوی و انسان متعامل با بنا را به‌عنوان عواملی که به مکان، معنا، ارزش و احساس می‌بخشند؛ تعریف می‌کند (QUÉBEC DECLARATION, 2008). از طرفی برنامه‌های پژوهشی زیرنظر سازمان‌ها و نهادهای دولتی مسکن و شهرسازی در حیطه بافت قدیمی شهری با اهداف کاربردی مشخص، ارزشیابی و طبقه‌بندی اماکن تاریخی در دستورکار اداره مسکن و شهرسازی استان گیلان قرار گرفته است تا بانک اطلاعاتی متمرکز و ملی مربوط به این اماکن توسط صندوق احیاء سازمان ایجاد شود. از جمله این مطالعات می‌توان به طرح جامع شهر رشت در اردیبهشت سال ۱۳۸۵ توسط شرکت مهندسی طرح کاوش در جهت احیای بافت‌های قدیمی رشت اشاره نمود. نتایج حاصل از بررسی پیشینه موضوع نشان می‌دهند که مطالعات زیادی در زمینه تأثیر خاطره جمعی در فرآیند احیای خانه‌ها و بافت قدیمی با ارزش صورت نگرفته است و پژوهش در زمینه بافت قدیمی و خاطره جمعی، همواره به‌صورت جداگانه مطرح شده است.

۴. ادبیات تحقیق

۴-۱- مفهوم حس تعلق به مکان

بسیاری از مردمی که در زندگی خود زیاد سفر کرده‌اند، نیاز فرآیند عمیقی را برای بازگشت به ریشه‌های خود در ادامه

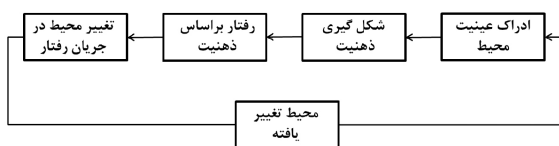
دارند و حس پیوستگی بین اعضای یک اجتماع را ایجاد می‌کنند. علاوه بر این یکی دیگر از کارکردهای خاطره جمعی، هویت بخشی به فرد است (Rico, 1995, p. 49). بنابراین، خاطرات جمعی افراد در زیستگاه‌های انسانی، تابع اتفاقات تجربی در حیطه رفتارهای اجتماعی و فضایی است که از گذشته در ذهن خود دارند. این خاطرات می‌تواند به صورت فرافردی به انسجام فضایی، اجتماعی و حس تعلق به مکان و ارتقاء هویت شخصی، کمک شایانی کند.

۴-۳- رابطه خاطره جمعی و حس تعلق به مکان

بناهای تاریخی در کالبد خود به‌طور مداوم خاطراتی را در ذهن افراد جامعه زنده می‌کند؛ حال ممکن است این زنده شدن خاطره که فرد در رابطه با محیط اطراف خود مشاهده می‌کند ارادی یا غیرارادی باشد، این زنده شدن خاطرات گاه ممکن است به‌صورت فردی و گاه از ماهیت درونی گروهی و فرافردی شکل گیرد. بنابراین در وهله اول رابطه فرد با محیط از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

رابطه فرد با محیط، از یک سو به محیط و از سوی دیگر به ویژگی‌های انسان بستگی دارد. افراد از جنبه‌های مختلف با محیط پیرامون خود مرتبط و متصل هستند، اتصال و وابستگی به محیط نه با یک عامل ملموس، بلکه با عوامل انتزاعی برقرار می‌شود. این عوامل انتزاعی شامل اطلاعات محیط و همچنین تمایل برای رفتاری خاص و ایجاد تغییر در محیط می‌باشد. در این میان گاه ما خود را با ویژگی‌های محیط هماهنگ می‌کنیم و گاه محیط را براساس ذهنیاتی که پیش از این از محیط ساخته‌ایم تغییر می‌دهیم. گاه محیط به‌عنوان جهت‌دهنده به رفتار عمل می‌کند و گاه رفتار ما محیط را تغییر می‌دهد. این تأثیر و تأثیرات به صورت مستمر و مداوم ادامه دارد (Grütter, 2014, p. 45).

شکل ۱: فرآیند ارتباط انسان و محیط

(Grütter, 2014, p. 45)

باتوجه به مطالعات هالبواکس، آنچه در قالب خاطره جمعی به‌صورت مشترک و فشرده در ذهن افراد وجود دارد، در فرآیند خاطرات فردی هریک از افراد بازخوانی و به‌عنوان محرک، یادآور بسیاری از خاطرات شخصی ما می‌شود. خاطرات تاریخی، گستره این خاطرات را که از تجربه شخصی ناشی می‌شود، تعمیم می‌دهد. این موارد چیزهایی هستند که فرد در ذهن خود دارد (Halbwachs, 1980, p. 51). از دیدگاه او، خاطرات نیاز به یک چارچوب دارد که خود این امر نیازی برای یادآوری خاطرات است. او اجتماع

۵. یکی شدن با اهداف مکان: این سطح نمایان‌کننده پیوستگی فرد با نیازهای مکان است که در فرد شور، عشق، حمایت و از خودگذشتگی نسبت به مکان را ایجاد می‌کند. ۶. حضور در مکان: بالاترین سطح از حس مکان است و فرد تعهد زیادی نسبت به مکان دارد و فداکاری زیادی در موقعیت‌های مختلف جهت حفظ ارزش‌ها، آزادی‌ها و رفاه از خود نشان می‌دهد.

۷. فداکاری برای مکان: این سطح بالاترین سطح حس مکان است و فرد عمیق‌ترین تعهد را نسبت به مکان دارد و فداکاری‌های زیادی در جهت گرایش‌ها، ارزش‌ها، آزادی‌ها و رفاه در موقعیت‌های مختلف از خود نشان می‌دهد. در این سطح آمادگی برای رها کردن علایق فردی و جمعی به خاطر علایق بزرگ‌تر نسبت به مکان وجود دارد (Shamai, 1991, pp. 347-358).

«شولتز»^۱ معماری گذشته زندگی بشری را که در آن معانی با مکان پیوند خورده و با وجود سختی زندگی و بی‌عدالتی اجتماعی، انسان‌ها در مجموع به مکان احساس تعلق می‌کردند را تأکید می‌کند و هدف از معماری را ایجاد فضای مرکز یا فضای هستی که در آن فرد خود را با محیط تطبیق داده و با آن ذات‌پنداری می‌کند اعلام می‌دارد. وی در تعریف ماهیت مکان آن را کلیتی شامل اشیاء و عناصر کالبدی ساخته شده و آنچه که در واقع ماهیت یا روح مکان محسوب می‌شود، نامگذاری می‌کند.

۴-۲- خاطره و خاطره جمعی

در لغت نامه دهخدا واژه «خاطره» به صورت زیر تعریف شده است: «اموری که بر شخص گذشته باشد و آثاری از آن در ذهن شخص مانده باشد». تعریف «خاطره» در لغت‌نامه لانگمن به عنوان «توانایی فرد در به خاطر آوردن اشیاء، مکان، تجربه‌ها و غیره است» آمده است. در لغت‌نامه وبستر به معنای «توانایی و یا روند یادآوری یا بازتولید آنچه آموخته شده و به خاطر سپرده شده است» آورده شده است. براساس تعاریف لغوی ارائه شده می‌توان گفت: «خاطره به یادآوری وقایع و رویدادهای گذشته به‌وسیله فرد از طریق به‌یاد آوردن افراد، اشیاء مکان‌ها و تجربیات است». ما اغلب به صورت عمده خاطره را مفهومی شخصی و فردی در نظر می‌گیریم؛ اما نباید فراموش کنیم که خاطره‌ها تأثیر زیادی هم در زندگی فردی و هم در زندگی اجتماعی ما دارند. این خاطره‌ها هستند که در ما نوعی احساس پیوستگی به گذشته، حال و آینده را ایجاد می‌کنند (Grütter, 2014, p. 178).

اکثر نظریه‌پردازان بر این موضوع اتفاق نظر دارند که ایجاد پیوندهای عاطفی با مکان از پیش‌نیازهای تعادل روانی است که لازمه غلبه بر بحران‌های هویتی است و می‌تواند زمینه درگیری مردم در فعالیت‌های محلی را فراهم نماید (Lewicka, 2008, p. 211). خاطره جمعی مجموعه‌ای از تداعی‌هایی هستند که به‌صورت روایت در اجتماع وجود

جوامع بشری است. به عبارتی حس مشترکی از زندگی در محیطی است که دارای مرزهای مشخص و هویت حیات زیستی ناحیه‌ای^{۱۴} می‌باشد. سطح مختلف آشنایی مکان عبارت‌اند از:

الف. آشنایی بسیار عمیق با مکان: این سطح زمانی به وجود می‌آید که شخص خود در مکان حضور دارد و به صورت ناخودآگاه آن را تجربه می‌کند.

ب. آشنایی معمولی با مکان: این سطح تجربه ناخودآگاه مکان است و بیشتر از آن که فرد باشد، جمعی و فرهنگی است و شامل مشارکت عمیق و بدون اندیشه در نماهای یک مکان است.

ج. آشنایی سطحی با مکان: تجربه شخص حساس ولی ناآشنا با مکان است که به دنبال فهم این موضوع است که مکان برای افرادی که در آن سکونت دارند چه شکل و معنایی دارد (Falahat, 2006, p. 59). از این رو می‌توان گفت حس مکان، مردم را به گونه‌ای عمیق و ماندگار تحت تأثیر قرار می‌دهد و خاطره مکان، هویت و قدرت انسان را تقویت می‌نماید. درواقع احساس تعلق و دلبستگی به مکان سطح بالاتری از حس مکان است که در هر موقعیت و فضا به منظور بهره‌مندی و تداوم حضور انسان در مکان نقش تعیین‌کننده‌ای می‌یابد. از نظر سیتالو^{۱۵} تعلق مکانی از جنبه روانشناسی و هویتی قابل تفسیر است. در روانشناسی، تعلق مکانی به رابطه شناختی فرد با یک محیط یا یک فضای خاص اطلاق می‌شود و از لحاظ هویتی، تعلق به مکانی رابطه تعلق و هویتی فرد به محیط اجتماعی است که در آن زندگی می‌کند. درواقع وابستگی به مکان^{۱۶} رابطه نمادین ایجاد شده توسط افراد به مکان است که معانی احساسی، عاطفی و فرهنگی مشترکی به یک فضای خاص می‌دهد. درواقع افراد مکان‌ها را به خصوصیات فرهنگی ربط می‌دهند، به گونه‌ای که یک فضا می‌تواند محرک تجربه انسان و ارزش‌های بناهای قدیمی در مفاهیم و معانی فرهنگی شود. معنی به شکل فضا و کیفیت آن وابسته است؛ ولی درعین حال به فرهنگ، موقعیت، تجربه و مقصد کنونی مشاهده‌گر نیز بستگی دارد. با این دیدگاه، یک مکان خاص برای مشاهده‌گران مختلف، متفاوت خواهد بود (Lynch, 2014, p. 167). به‌طور کلی، یک مکان حتی می‌تواند ورای عملکرد مبتنی بر یادبود یا رویدادی خاص دارای مفهومی نمادین باشد. این امر هنگامی تحقق می‌یابد که مکان گویای چیزی بیش از محتوای اصلی خود باشد. ما در ذهن خود هر چیزی را با محیطش در ارتباط می‌بینیم و اغلب نه تنها آن را با محیط، بلکه دقیقاً با یک مکان خاص می‌سنجیم و این امر به خاطرات جمعی و ذهنی ما کمک زیادی خواهد کرد. این ارتباط ذهنی هنگامی برای ما مشخص می‌شود که تغییر زیادی در ماهیت و ساختار یک بنای معماری و بافت قدیمی نسبت به گذشته ببینیم.

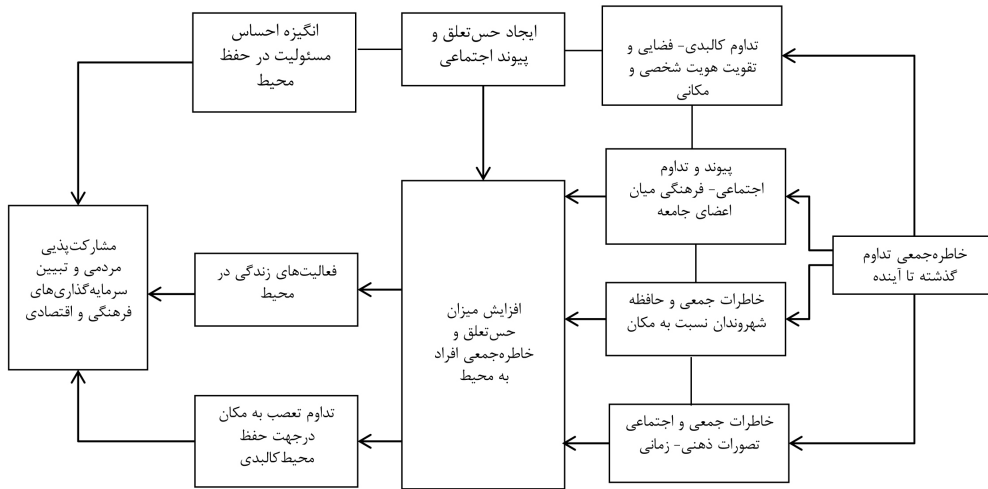
را همین چارچوب خاطره نام‌گذاری می‌کند و از قول آگوست کنت توضیح جامع‌تری در این خصوص می‌دهد و اظهار می‌دارد: «محیط پیرامون ما شامل نشانه‌های ما و دیگران است، بنابراین اشیاء بخشی از جامعه هستند» (Halbwachs, 1950, p. 2). آلدوروسی شهر را به مثابه تاریخ یاد کرده و دو دیدگاه تاریخی به شهر دارد؛ اول این که «شهر به مثابه یک عنصر مصنوع مادی است که ردپای زمان بر روی آن به چشم می‌خورد» و دوم این که «تاریخ را به دید مطالعه ساختاری شکل‌یافته از مصنوعات شهری قلمداد می‌کند» (Rossi, 1982, p. 128). ما علاوه بر حافظه فردی دارای یک حافظه جمعی نیز می‌باشیم که دربردارنده خاطرات، عقاید، ارزش‌ها و باورهای مشترک با دیگران است. اگرچه خاطره مفهومی شخصی و فردی است اما نباید فراموش کنیم که خاطره‌ها تأثیر زیادی هم در زندگی فردی و هم در زندگی اجتماعی ما دارند. خاطره‌ها می‌توانند موجب احساس پیوستگی در گذشته، حال و آینده شوند.

۴-۴- رابطه بافت‌های قدیمی با افزایش حس تعلق

بافت قدیمی در اطراف هسته اولیه شهرها (یعنی بافت تاریخی) و پیوسته به آن شروع به شکل‌گیری می‌کند. این بخش از شهر که در حفاصل گذار از شهرنشینی آرام به شهرنشینی سریع شکل گرفته است، نه‌چندان تاریخی و نه چندان جدید است. حتی سازمان‌یابی آن چیزی در حفاصل فضایی بافت تاریخی و جدید است. آثار معماری گذشته از خود هنرمندان و معماران ماندگارترند و تداوم سنت معماری را باعث شده‌اند؛ چراکه معمار، خود را در شکل‌گیری معماری واسط می‌داند و از تعلق خویش به معماری گذشته سخن به‌میان می‌آورد (Nadimi, 2014, p. 253).

مکان زمینه‌ای از فعالیت‌ها می‌باشد و عموماً دارای یک هویت شناختی^{۱۷} است. همچنین مکان دربرگیرنده دنیاهای اجتماعی متنوع و دارای تاریخی است که گذشته، حال و آینده را به هم می‌پیوندد. هرکدام از این جنبه‌ها واجد اهمیت است. رلف^{۱۸} در کتاب مکان و بی‌مکان^{۱۹} می‌نویسد: «مکان‌ها ترکیبی از نظم طبیعی و نظم انسانی هستند و از مراکز با اهمیت تجارب بلافصل ما از جهان محسوب می‌شوند». از نظر وی، خاصیت اصلی مکان در توان آن برای نظم‌دهی و تمرکز بر مقاصد، تجربه و رفتار بشری به طور فضایی^{۲۰} نهفته است (Partoy, 2013, p. 75). مفهوم حس مکان، ماهیت مکان را مشخص می‌کند و در مکان‌هایی یافت می‌شود که دارای کارکردی مشخص و متمایز هستند. تجارب مکانی لزوماً زمانمند و خاطره‌مدار بوده و حسی از زندگی در محیطی که دارای مرزهای مشخص و هویت می‌باشند. حس مکان احساس مشترک

شکل ۲: تحلیل چارچوب نظری و کاربرد خاطره جمعی در احیای بافت‌های با ارزش شهری

۵. شناخت محدوده و مطالعات میدانی

۵-۱- محدوده مورد مطالعه

شهرستان رشت در مرکز استان واقع شده که از شمال به دریای خزر و شهرستان انزلی، از جنوب به شهرستان رودبار، از شرق به شهرستان‌های سیاهکل، لاهیجان، آستانه اشرفیه و از غرب به شهرستان‌های صومعه‌سرا، فومن و شفت متصل می‌باشد که دارای ۱۴۲۷ کیلومترمربع وسعت است. استان گیلان دارای ۶ بخش، ۷ شهر، ۱۸ دهستان و

۲۹۳ روستا و جمعیت ۹۱۸۴۴۵ نفر است که ۶۹۸۰۱۴ نفر شهری و ۲۲۰۴۳۱ نفر روستایی می‌باشد (Governorate of Rasht, (2015), Gilan. <https://rasht.gilan.ir>). لازم به ذکر است در استان گیلان افزون بر ۲۵۰۰ هکتار بافت قدیمی وجود دارد که در این میان سهم شهر رشت ۹۶۵ هکتار است به طوری که حدود ۷ درصد مساحت کل شهر شامل می‌شود (http://gilan.mrud.ir, Ministry of Roads & Urban Development of the Islamic Republic of Iran, Gilan, 2015).

شکل ۳: موقعیت جغرافیایی محله قدیمی ساغریسازان در شهر رشت نسبت به مقیاس کشوری، استانی و شهری در سال ۱۳۹۸

(<https://www.google.com/maps/place/Rasht>)

۵-۲- محله قدیمی ساغریسازان در شهر رشت

معدود محله‌های رشت است که بافت سنتی خود را تا حد زیادی حفظ کرده است. از جمله مشخصه‌های دیگر محله، وجود چندین مرکز مذهبی و خانه‌های بومی با قدمت بالا در آن است. قدمت و سنت از ویژگی‌های مهم و قابل توجه محله ساغریسازان است که در آن، فقیر و غنی در کنار هم بدون جدایی‌گزینی زندگی می‌کرده‌اند و امروزه بافتی فرسوده و در عین حال تاریخی و با ارزش محسوب می‌شود که بخشی از آن دستخوش تغییر شده و بسیاری از ثروتمندان محله از آن کوچ کرده‌اند. عناصر مهم محله شامل: خانه‌های بومی با قدمت و ارزش بالا، مسجد گلدسته ساغریسازان، بقعه آقاسیدعباس و اسماعیل و حمام حاجی می‌باشد.

ساغریسازان یکی از محله‌ها قدیمی شهر رشت محسوب می‌شود که در محله بزرگ خمیران زاهدان واقع شده است. این محله و بناهای مسکونی و غیرمسکونی آن بیش از یک قرن و نیم قدمت دارد و بخشی از آن جزء بافت قدیمی شهری به حساب می‌آید. این محله به تدریج و بدون برنامه قبلی، به تبعیت از بازار قدیمی رشت در زمان صفویه و در اطراف بازار، به مرور توسط ساکنان آن ساخته شده و مورد استفاده قرار گرفته است. این محله از یک راسته بازار تشکیل می‌شود. ساغریسازان جزء

شکل ۴: تحلیل عکس‌های پانوراما از جداره‌های محله قدیمی ساغریسازان و پررنگ شدن ساخت و ساز جدید و بی‌رویه

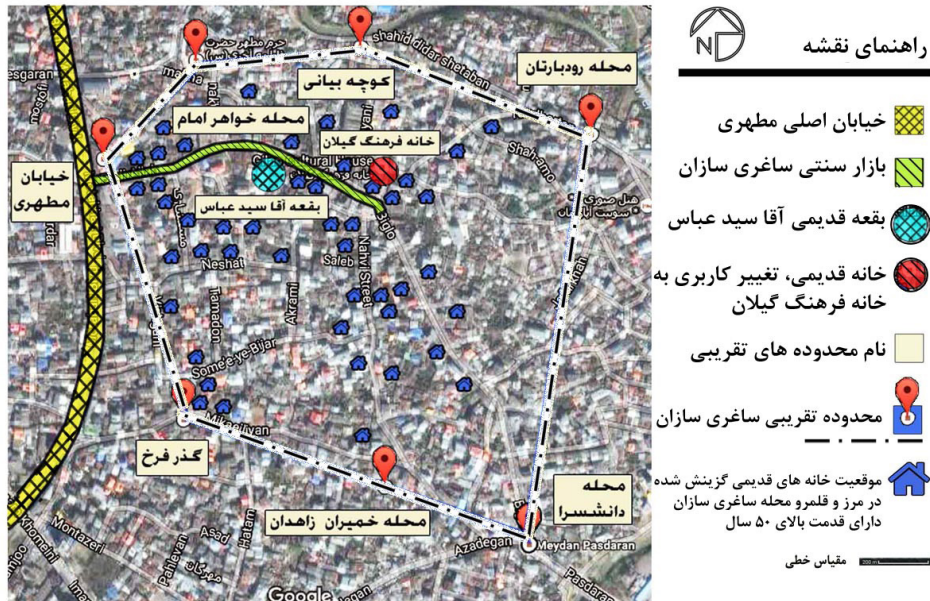

۵-۲-۱- موقعیت خانه‌های قدیمی گزینش شده در محله ساغریسازان

هر نوع محصوریتی به وسیله مرز تعریف می‌شود. هایدگر در این باره می‌گوید: «مکان و قلمروی محله، بدون مرزها و ارتباطش با محیط مجاور نمی‌تواند موجودیت داشته باشد (Sun-Young, 2003, p. 26). جدول ذیل از این پرسش برخوردار شده که: «از نظر شما، مرز و قلمروی محله ساغری‌سازان کجاست؟». در مجموع از

۴۷ نفر مصاحبه به‌عمل آمده و در بسیاری از پاسخ‌ها، مشاهده شده که چند مرز در جهات مختلف محله مورد اشاره قرار گرفته شده است. اکثر مصاحبه‌شوندگان به بیش از یک پاسخ اشاره داشته‌اند و به‌دلیل این‌که نوع مصاحبه به صورت پرسش باز بوده است؛ ساکنان قدیمی محله در معرفی مرز محله راحت‌تر بودند ولی ساکنین جدید به‌علت مدت کم سکونت و استفاده از محیط، پاسخ‌های پراکنده و گوناگون دادند به‌طوری که تفکیک مرز ساغریسازان برای آنان مشکل بوده است.

شکل ۵: محدوده محله ساغریسازان و موقعیت خانه‌های قدیمی گزینش شده در مرز و قلمرو محله ساغریسازان در سال ۱۳۹۸

(<https://www.google.com/maps/place/Rasht>)

محدوده محله و بافت قدیمی ساغریسازان می‌دانند؛ از این رو، می‌توان نتیجه گرفت وجود راسته بازار سنتی در کنار خانه‌های قدیمی و بناهای مذهبی، تصویر ذهنی ماندگاری در خاطر شهروندان این بافت قدیمی رقم زده است. بیشتر پاسخ‌دهندگان، در پاسخ به سؤال دوم پرسشنامه «چند لحظه به محله قدیمی ساغریسازان فکر کنید، چه مکان‌هایی از آن را به خاطر می‌آورید؟»، به بازار سنتی ساغریسازان و محله‌ها و کوچه‌های قدیمی اشاره داشته‌اند (۲۵ درصد به بازار سنتی ساغریسازان و ۲۰ درصد به محله‌ها و کوچه‌های قدیمی). در این میان بناهای تاریخی همچون: بقعه آقا سید عباس و مسجد گلدسته و حرم خواهر امام و خانه‌های قدیمی، به علت ساخت و سازهای بی‌رویه و جدید بدون هویت در کنار این آثار ارزشمند درصد کمتری را به خود اختصاص دادند.

۵-۲-۲- سنجش خاطره جمعی شهروندان در محله قدیمی ساغریسازان

در اولین پرسش از پرسشنامه، مطالعه محدوده تقریبی نقشه‌های ذهنی شهروندان ساکن در این محله قدیمی نشان می‌دهد که بیش از ۶۰ درصد کل نقشه‌های شناختی دریافت شده متعلق به محدوده بازار سنتی ساغریسازان و همچنین محدوده بناهای مذهبی (حرم خواهر امام و بقعه آقا سید عباس و سید اسماعیل و مسجد گلدسته) و خانه‌های قدیمی در محدوده بازار سنتی بوده است. پاسخ شهروندان به سؤال یک پرسشنامه، خود گواه آن است که درصد بسیار کمی از آنان در نقشه‌های شناختی، ورودی خیابان مطهری به محله ساغریسازان یا محله پل عراق به سمت ساغریسازان را جزء

جدول ۱: میزان پاسخگویی شهروندان به پرسش شماره دو: «چند لحظه به محله قدیمی ساغریسازان فکر کنید، چه مکان‌هایی از آن را به خاطر می‌آورید؟»

تعداد مصاحبه‌شونده	بازار سنتی ساغریسازان	خانه‌های قدیمی	حرم خواهر امام رضا (س)	بقعه آقا سید عباس	خانه فرهنگ گیلان	محله‌ها و کوچه‌های قدیمی	مسجد گلدسته	قهوه‌خانه‌های قدیمی	حمام حاجی
۴۷ نفر	۱۲ نفر	۴ نفر	۷ نفر	۶ نفر	۵ نفر	۹ نفر	۲ نفر	۱ نفر	۱ نفر
٪۱۰۰	٪۲۵	٪۹/۵	٪۱۴	٪۱۳	٪۱۰/۵	٪۲۰	٪۴	٪۲	٪۲

عباس اشاره کرده‌اند. درصد بسیار کمی از شهروندان به عناصر ناحیه تاریخی در بافت و خانه‌های قدیمی و حتی حمام حاجی در مقایسه با ساخت و سازهای جدید اشاره کرده بودند که متأسفانه این موضوع، خود حاکی

همچنین این شهروندان در پاسخ به سؤال سوم «با شنیدن «بافت قدیمی ساغریسازان» چه رویداد یا تصویر ذهنی یا مکانی به یادتان می‌آید؟»، بیشتر از همه به بازار قدیمی ساغریسازان و مونومان‌های تاریخی همچون بقعه آقا سید

قدیمی که در بافت ساغریسازان به خانه فرهنگ گیلان تغییر کاربری یافته و مورد بازسازی و مرمت قرار گرفته (است) به‌عنوان مهم‌ترین رویداد در حفظ هویت ارزش‌های این محله می‌باشد. از این‌رو، این ساختار آیینی کهن در ذهن شهروندان جایگاه ویژه‌ای دارد.

اکثر شهروندان در پاسخ به پرسش چهارم، «به نظر شما مهم‌ترین رویدادی که در سال در محله قدیمی ساغریسازان می‌افتد چیست؟»، به مراسم سوگواری در روز تاسوعا و عاشورا در صحن بقعه آقا سید عباس و حرم مطهر خواهر امام رضا (س) اشاره داشته‌اند.

بیشتر شهروندان در پاسخ به پرسش پنجم پرسشنامه «اگر به شما بگویند در هر مکانی از محله قدیمی ساغریسازان دوست دارید، می‌توانید زندگی کنید، کجا را انتخاب می‌کنید؟» نیز، به مناطق نزدیک به چهارراه بادی الله (خیابان مطهری) و بازار سنتی ساغریسازان و کوچه‌های کم‌رفت‌وآمد و بعضی از خانه‌های ویلایی تازه ساخت اشاره کردند (جدول ۲).

از در حاشیه قرارگرفتن عناصر معماری بومی در تصویر ذهنی افراد است. در پاسخ به پرسشنامه، افرادی که سالیان طولانی در این محله قدیمی ساکن بودند، درصد بیشتری به حمام حاجی و خانه‌های سنتی رأی دادند و استنباط آن‌ها از انتخاب این مکان‌ها به این دلیل بوده که در زمان جوانی به‌علت نبودن حمام در خانه‌های قدیمی، بیشتر از حمام حاجی استفاده می‌کردند و حتی نسبت به خانه‌ها و کوچه‌های قدیمی حس‌تعلق بیشتری داشته‌اند. این خصیصه نشانگر تحت‌الشعاع قرارگرفتن بافت محله توسط ساخت‌وسازهای بی‌رویه و جدید مسکونی و تجاری و کاهش ارتباط فضایی محله‌ها با یکدیگر می‌باشد. هرچند ساختار فضایی محله توسط ساخت‌وسازهای بی‌رویه در ذهن افراد مخدوش شده، اما توجه شهروندان به رویدادها و فعالیت‌هایی همچون خرید از بازار سنتی و فعالیت‌هایی همچون دسته‌های عزاداری در محوطه بقعه آقا سید عباس و حرم خواهر امام و مسجد گلدسته و همچنین بازدید از مناطق دیگر از جمله خانه فرهنگ گیلان (خانه

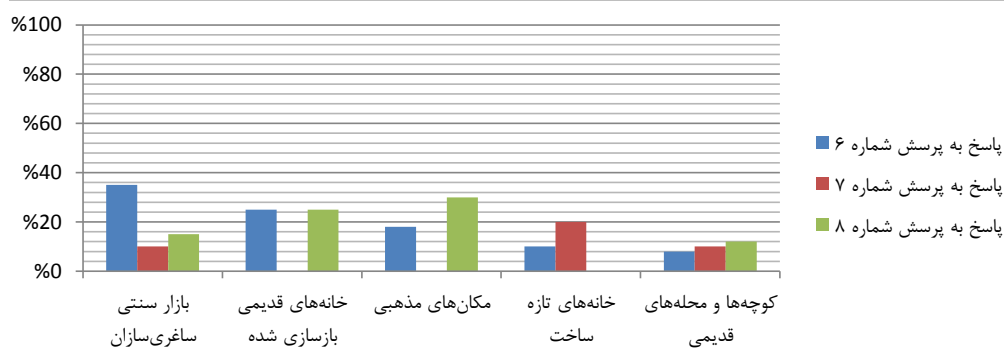
جدول ۲: میزان پاسخگویی شهروندان به پرسش پنجم: «اگر به شما بگویند در هر مکانی از محله قدیمی ساغریسازان دوست دارید می‌توانید زندگی کنید، کجا را انتخاب می‌کنید؟»

مصلحت‌شونده	تعداد	بازار سنتی ساغریسازان	پل عراق	خمیران زاهدان	کوچه صومعه بیجار	دانشسرا	رودبارتان	خواهر امام	چهارراه بادی الله	گذر فرخ ویلایی	خانه‌های تازه‌ساخت	خانه‌های قدیمی	آرتمان‌های نوساز	فرقی نمی‌کند	نمی‌دانم
۴۷ نفر	۶ نفر	۱ نفر	۳ نفر	۴ نفر	۳ نفر	۲ نفر	۱ نفر	۸ نفر	۳ نفر	۷ نفر	۳ نفر	۴ نفر	۱ نفر	۱ نفر	
٪۱۰۰	٪۱۳	٪۲	٪۶	٪۹	٪۶	٪۴/۵	٪۲	٪۱۷/۵	٪۶	٪۱۵	٪۶	٪۹	٪۲	٪۲	

زیباترین مکان‌ها تلقی کردند و کوچه‌های قدیمی همراه با بناهای قدیمی در حال تخریب را ناخوشایندترین مکان اشاره کردند و همچنین این شهروندان مکان‌های مذهبی را باتوجه به برگزاری مراسم مذهبی، خاطره‌انگیزترین عناصر محله ساغریسازان می‌دانند.

همچنین شهروندان در پاسخ به سؤال‌های ۶، ۷ و ۸ پرسشنامه درخصوص، زیباترین، ناخوشایندترین سیما و منظر کالبدی بناها و خاطره‌انگیزترین مکان در محله، دو مکان شامل: خانه‌های قدیمی بازسازی شده به سبک قدیمی و خانه‌های ویلایی تازه‌ساخت در بافت قدیمی را به‌عنوان

نمودار ۱: میزان پاسخگویی شهروندان به پرسش‌های ششم، هفتم و هشتم

چهارم حاکی از این است که حضور پررنگ در سوگواری و آیین‌های مذهبی در مکان‌های مذهبی، نشان‌دهنده انسجام اجتماعی و تأثیرگذاری اینگونه آیین‌ها و مکان‌های مذهبی بر روی خاطرات جمعی شهروندان و افزایش حس تعلق به این‌گونه مکان‌ها بوده است. در اینجا به‌منظور تأکید حفظ هویت شهری و انسجام اجتماعی موجود می‌توان حفاظت از اینگونه مکان‌های باهویت از جمله: حرم خواهر امام رضا (س)، بقعه آقا سید عباس و اسماعیل و مسجد گلدسته در محله ساغریسازان را به‌عنوان یک راهکار پیشنهاد نمود. تحلیل بر چگونگی پاسخ شهروندان به پرسش‌های پنجم، ششم، هفتم و هشتم به نوعی دال بر عدم توجه به کیفیت کالبدی در بافت تاریخی این محله، کمبود امکانات شهری، غلبه ساخت‌وسازها و آپارتمان‌سازی‌های بی‌رویه در محله قدیمی و تأثیر این عامل بر روی تصویر ذهنی شهروندان و در نهایت کمرنگ شدن عناصر تاریخی مسکونی و غیرمسکونی در تصویر ذهنی شهروندان می‌باشد. این امر خود ناشی از کاهش حس تعلق به مکان هویت‌مند تاریخی و کاهش حس مکان در ذهن شهروندان است.

همانگونه که در جدول ۳ نشان داده شده، برپایه تحلیل پاسخ‌ها به سه پرسش نخست می‌توان کمرنگ شدن کالبد و سیما و عناصر تاریخی در تصویر ذهنی شهروندان، غلبه ساخت و سازهای جدید بر کالبد و عناصر تاریخی محله در تصویر ذهنی شهروندان، از میان رفتن انسجام در ساختار بافت محله را به‌عنوان مهم‌ترین ضعف‌های موجود محله قدیمی ساغریسازان شهر رشت شناسایی کرد که این موارد به نوعی از پیامدهای کاهش حس مکان در این محله قدیمی به‌شمار می‌رود. برپایه مطالعات صورت گرفته مختصر بر روی بافت قدیمی محله ساغریسازان، اتخاذ راهکارهایی همچون حفاظت، مرمت و برجسته‌نمایی ابنیه ارزشمند تاریخی از طریق نورپردازی و علائم محیطی، ایجاد هویت یکپارچه از طریق طراحی و به‌کارگیری عناصر هماهنگ شامل: کفسازی، جداره‌سازی، علایم محیطی مشخص و غیره و ارتقای کیفیت کالبدی باتوجه به هویت سیمای گذشته در طول گذرها، کوچه‌ها و خانه‌های قدیمی، می‌تواند ضمن انسجام‌بخشی به بافت محله، ارتقای حس مکان در محله قدیمی را در پی داشته و حضور در این محله قدیمی با ارزش را در تصویر ذهنی شهروندان پررنگ نماید. پاسخ شهروندان به پرسش

جدول ۳: تحلیل کیفی پرسشنامه ارائه شده به شهروندان در خصوص محله قدیمی ساغریسازان رشت، استنتاج ضعف‌ها و تهدیدها و همچنین ارائه راهکارهای پیشنهادی

ردیف	پرسش‌های پرسشنامه	نوع و میزان پاسخگویی شهروندان در محله	نقاط ضعف و تهدیدهای موجود	تأثیر کارکردها بر روی خاطرات جمعی افراد	راهکار پیشنهادی
۱	لطفاً محدوده تقریبی محله قدیمی ساغریسازان را در نقشه زیر با چند ضلعی بسته ترسیم نمایید و در جدول تکمیلی زیر محدوده تقریبی محله را علامت بزنید؟	- بیش از ۶۰ درصد کل نقشه‌های شناختی دریافت شده مربوط به محدوده بازار سنتی ساغریسازان و همچنین محدوده بناهای مذهبی بوده است. - محله پل عراق و ورودی مطهری به محله ساغریسازان (عناصر و ساخت و سازهای جدید) را جزء محدوده بافت قدیمی می‌دانند.	- کمرنگ شدن عناصر هویت‌بخش معماری باتوجه به ساخت‌وسازهای جدید.	- کاهش حس تعلق به مکان در محله‌های قدیمی.	- ارتقای کیفیت کالبدی و ایجاد هویت یکپارچه از طریق طراحی. - مرمت و احیای کفپوش معابر. - بهبود نمای واحدهای تجاری و مسکونی و عدم استفاده از نماسازی‌های بی‌هویت.
۲	چند لحظه به محله قدیمی ساغریسازان فکر کنید، چه مکان‌هایی از آن به خاطرتان می‌آید؟ چرا؟	- بازار سنتی ساغریسازان ۲۵ درصد - خانه‌های قدیمی ۹/۵ درصد - حرم خواهر امام رضا (س) ۱۴ درصد - بقعه آقا سید عباس ۱۳ درصد - خانه فرهنگ گیلان ۱۰/۵ درصد - محله‌ها و کوچه‌های قدیمی ۲۰ درصد - مسجد گلدسته ۴ درصد - قهوه خانه‌های قدیمی ۲ درصد - حمام حاجی ۲ درصد.	- غلبه ساخت‌وساز جدید در محله قدیمی و عناصر تاریخی محله. - غلبه بناهای درحال تخریب و کوچه‌های قدیمی در محله.	- کاهش حس تعلق به مکان در محله‌های قدیمی.	- پاک کردن هرگونه نوشتار بر روی دیوار و تیر برق. - حذف کردن تابلوهای تبلیغاتی متفرقه - افزایش پاکیزگی و رفت و روب‌های محدوده‌های محله.

<p>- جلوگیری از پرسه‌زنی حیوانات آزاد در محله. - ایجاد کیوسک‌های اطلاع‌رسانی و گشت‌های انتظامی.</p>	<p>- کاهش حس تعلق به مکان در محله‌های قدیمی.</p>	<p>- غلبه ساخت‌وساز جدید در محله قدیمی و عناصر تاریخی محله.</p>	<p>- بازار سنتی ساغری‌سازان ۲۵ درصد. - خانه‌های قدیمی ۱۵ درصد - حرم خواهر امام رضا (س) ۱۵ درصد. - بقعه آقا سید عباس ۱۵ درصد. - خانه فرهنگ گیلان ۶ درصد. - محله‌ها و کوچه‌های قدیمی ۱۰ درصد. - مسجد گلدسته ۱۰ درصد. - قهوه خانه‌های قدیمی ۲ درصد. - حمام حاجی ۲ درصد.</p>	<p>با شنیدن «بافت قدیمی ساغریسازان» چه رویداد یا تصویر ذهنی یا مکانی به یادتان می‌آید؟</p>	<p>۳</p>
<p>- برگزاری مراسم سوگواری و تعزیه و نمایش‌های مذهبی در محوطه خواهر امام و بقعه آقا سید عباس و مسجد گلدسته.</p>	<p>- به وجود آمدن انسجام اجتماعی و پیوند میان مردم و کالبد‌های قدیمی مذهبی.</p>	<p>—</p>	<p>- خرید و فروش در بازار سنتی ۴۵ درصد. - سوگواری و آیین‌های مذهبی منحصر به فرد در مکان‌های مذهبی ۳۵ درصد. - حضور و گردهمایی‌های هنری در خانه فرهنگ گیلان ۱۵ درصد. - هجوم مسافران و گردشگران در محله ۵ درصد.</p>	<p>به نظر شما مهم‌ترین رویدادی که در سال در محله قدیمی ساغریسازان می‌افتد چیست؟</p>	<p>۴</p>
<p>- برگزاری مراسم سوگواری و تعزیه و نمایش‌های مذهبی در محوطه خواهر امام و بقعه آقا سید عباس و مسجد گلدسته. - بازسازی بناهای قدیمی مسکونی و غیر مسکونی. - مرمت بناهای قدیمی و تغییر کاربری آن‌ها به عنوان مکان‌های فرهنگی گروهی. - به کارگیری آثار هنری هنرمندان بومی در ارتقای کیفیت فضاهای جمعی. - ساماندهی سیمای شهری باتوجه به عناصر هویت بخش بومی. - استفاده از دوربین‌های مدار بسته در محله.</p>	<p>- کاهش حس تعلق به مکان در محله‌های قدیمی.</p>	<p>- کاهش کیفیت کالبدی ساخت‌وساز در محله قدیمی.</p>	<p>- بازار سنتی ساغری‌سازان ۱۳ درصد. - پل عراق ۲ درصد. - خمیران زاهدان ۶ درصد. - کوچه صومعه بیجار ۹ درصد. - دانشسرا ۶ درصد. - رودبارتان ۴/۵ درصد. - خواهر امام ۲ درصد. - چهارراه بادی الله ۱۷/۵ درصد. - گذر فرخ ۶ درصد. - خانه‌های تازه ساخت ویلایی ۱۵ درصد. - خانه‌های قدیمی ۶ درصد. - آپاتمان‌های نوساز ۹ درصد. - فرقی نمی‌کند ۲ درصد. - نمی‌دانم ۲ درصد.</p>	<p>اگر به شما بگویند در هر مکانی از محله قدیمی ساغریسازان دوست دارید می‌توانید زندگی کنید، کجا را انتخاب می‌کنید؟</p>	<p>۵</p>
<p>- ساماندهی سیمای شهری باتوجه به عناصر هویت بخش بومی. - استفاده از دوربین‌های مدار بسته در محله.</p>	<p>- کاهش حس تعلق به مکان در محله‌های قدیمی.</p>	<p>- کمرنگ شدن عناصر تاریخی در تصویر ذهنی شهروندان.</p>	<p>- بازار سنتی ساغری‌سازان ۳۵ درصد. - خانه‌های قدیمی بازسازی شده ۲۵ درصد. - مکان‌های مذهبی ۱۸ درصد. - خانه‌های تازه ساخت ۱۰ درصد. - کوچه‌ها و محله‌های قدیمی ۸ درصد. - بناهای قدیمی در حال تخریب ۴ درصد.</p>	<p>زیباترین مکان از نظر شما و کالبد شهری در محله قدیمی ساغریسازان کدامیک است؟</p>	<p>۶</p>

<p>- دیوارکشی ساختمان‌های متروک و زمین‌های بلااستفاده با حصارکشی. - ایجاد مراکز خرید و صنایع دستی. - برگزاری مراسم‌های آیینی در مساجد قدیمی.</p>	<p>- کاهش حس تعلق به مکان در محله‌های قدیمی.</p>	<p>- کاهش کیفیت کالبدی در محله ساغریسازان.</p>	<p>- بازار سنتی ساغریسازان ۱۰ درصد. - خانه‌های قدیمی بازسازی شده ۰ درصد. - مکان‌های مذهبی ۰ درصد. - خانه‌های تازه‌ساخت ۲۰ درصد. - کوچه‌ها و محله‌های قدیمی ۱۰ درصد. - بناهای قدیمی در حال تخریب ۶۰ درصد.</p>	<p>ناخوشایندترین مکان از نظر سیما و کالبد شهری در محله قدیمی ساغریسازان کدامیک است؟</p>	۷
<p>- ایجاد مسیرهای اطلاع رسانی و نصب لوح‌هایی از آثار فرهنگی. - نمایش و تبلیغ آثار مرمت شده از بناهای قدیمی در جداره‌های شهری محله.</p>	<p>- کاهش حس تعلق به مکان در محله‌های قدیمی.</p>	<p>- کاهش کیفیت کالبدی در محله ساغریسازان.</p>	<p>- بازار سنتی ساغریسازان ۱۵ درصد. - خانه‌های قدیمی بازسازی شده ۲۵ درصد. - مکان‌های مذهبی ۳۰ درصد. - خانه‌های تازه ساخت ۰ درصد. - کوچه‌ها و محله‌های قدیمی ۱۲ درصد. - بناهای قدیمی در حال تخریب ۱۸ درصد.</p>	<p>خاطره انگیزترین مکان در محله ساغریسازان کدامیک است؟</p>	۸

۶. نتیجه‌گیری

و قوت‌های موجود در این بافت قدیمی به نظر می‌رسد اقداماتی که در نتیجه سهل‌انگاری و بی‌توجهی در مدیریت شهری و شهرسازی به تحقق نینجامید. این پژوهش میدانی توانسته است تا حدودی چگونگی بهره‌گیری از خاطرات جمعی شهروندان را در راستای احیاء بافت‌های قدیمی با ارزش در محله قدیمی ساغریسازان رشت نشان دهد. برخی از این راهکارها و تمهیدات، استفاده از خاطره جمعی در احیای بافت با ارزش می‌تواند با به‌کارگیری مشارکت شهروندان و دریافت نقشه‌های شناختی آن‌ها نسبت به مکان، حفاظت از آیین‌ها و برگزاری نمایش‌های آیینی خاطره‌انگیز همچون تعزیه در مکان‌های مذهبی و به‌کارگیری از عناصر بومی محله در ساخت‌وسازهای جدید و مورد مطالبه روز شهروندان اشاره نماییم. با این حال تحلیل و دسته‌بندی مشخص راهکارها و پیشنهادات طراحی و تکنیکی که می‌توان از آن طریق خاطرات جمعی شهروندان را نسبت به سیما و کالبد شهری تقویت نمود، از حیث این مقاله خارج بوده و نیازمند پژوهش عمیق‌تر در راستای رسیدن به این هدف می‌باشد.

باتوجه به تحلیل‌های نظری و میدانی صورت گرفته می‌توان گفت تعاریف حس تعلق به مکان، تصورات درون ذهنی انسان را در ارتباط با محیط انسان‌ساخت نشان می‌دهد. این مفهوم از یک جنبه ریشه در ساختار پدیدارشناسی و تجربه‌های ذهنی همچون خاطره، فرهنگ، تاریخ، سنت، اجتماع و غیره دارد و از جنبه دیگر متأثر از رویکردهای عینی و بیرونی در محیط مانند علوم تجربی و طراحی و غیره است. این امر خود نشان‌دهنده این مطلب است که حس تعلق به مکان و خاطره جمعی مفهوم پیچیده‌ای است که در اثر تعاملات اجتماعی و رفتاری و استفاده انسان از مکان به وجود می‌آید؛ از این رو، خاطره جمعی، خاطرات مشترک میان افراد باتوجه به وقایع و رویدادهای تجربه شده در مکان است که در چارچوب اجتماعی و فضایی رُخ داده است. در خصوص محله قدیمی ساغریسازان رشت پایه تحلیل و پژوهش انجام شده بر مبنای پرسشنامه‌های شناختی و ذهنی که توسط شهروندان دریافت شده است صورت پذیرفت، بنابراین، ضمن شناسایی ضعف‌ها

پی نوشت

1. SPSS Data Collection
2. Collective Memory
3. Carp and Zawadski
4. Maurice Halbwachs
5. Xi'an Statement

۶. از جمله دیگر نشست‌های مرتبط با این موضوع اجلاس ۲۰۱۴ ICCN اصفهان و نیز نشست ایکوموس با محوریت «تهدیدهای هویت: از دست رفتن سنت‌ها و خاطرات جمعی ۲۰۱۵» در ژاپن است.

7. Shamai
8. Sense of Place
9. Schultz
10. Congnitive Identity
11. Relph
12. Place and Placelessness
13. Spatially
14. Bioregional
15. Sethalow
16. Place Attachment

References

- Crap, F., & Zawadski, R. (1976). Dimensions of Urban Environmental. *Quality Environmental Behavior*, 8(2), 239-264.
- Falahat, M.S. (2006). The Sense of Space and its Factors. *Journal of Fine Arts*, 26, 57-66.
- Google Maps (2019). <https://www.google.com/maps/place/Rasht>.
- Governorate of Rasht. (2015). Gilan. <https://rasht.gilan.ir>.
- Grütter, J.K. (2014). *Ästhetik der Architektur: Grundlagen der Architektur-Wahrnehmung*. (Pakzad.J, Homayoun.A, Ed. & Trans.). Tehran: Shahid Beheshti University Press.
- Halbwachs, M. (1980-1950). *The Collective Memory*. (Francis JD JV, Vid YP, Ed. & Trans.). Reprinted by Harper Colophon Books.
- Lawson, B. (2012). *Language Space*. (Eyni Far. A, & Karimiyan. F, Trans.). Tehran, Tehran University Press.
- Lewicka, M. (2008). Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past. *Journal of Environmental Psychology*, 211.
- Lynch, K. (2014). *The Theory of the City*. (Bahrain. S.H, Sixth Ed. & Trans.) Tehran. Tehran University Press.
- Ministry of Roads and Urban Development of the Islamic Republic of Iran, Gilan, (2015). <http://gilan.mrud.ir>.
- Nadimi, H. (2014). Porch Review (Ten Articles on Architecture), Tehran, Islamic Republic of Iran's Academy of Arts.
- Partoy, P. (2013). *Phenomenology Place*, Tehran, Shadrng Press.
- Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Placet. (2008). Adopted at Québec, Canada.
- Rico, P. (1995). Forgotten Historical Memory. *Journal of Talks*, Tehran, 8, 49.
- Rossi, A. (1982). *The Architecture of the City*. Cambridge, the MIT Press, Massachusetts.
- Sarmast, B., & Motevaseli, M.M. (2010). Measure and Analyze the Role of Place Scale on the Place Attachment (Case Study: Tehran). *Journal of Urban Management*, 26, 133-146.
- Schultz, S., & Schultz, D. (2014). *Theories of Personality*. (Seyed Mohammadi.Y, Ed. & Trans.). Publication Editing, Tehran.
- Shamai, S. (1991). *Sense of Place: An Empirical Measurement*, 22, 347-358.
- Sun-Young, R. (2003). Boundary and Sense of Place in Traditional Korean Dwelling. *Sungkyun Journal of East Asian Studies*, 3(2).
- Wilson, R. (2005). *Collective Memory, Group Minds and the Extended Mind Thesis*.